

Ingrijpende (verlies)ervaring

Het verlies van een naaste of geliefde verandert ingrijpend en voorgoed het eigen leven. Dat blijkt niet alleen uit wetenschappelijk onderzoek, maar ook uit getuigenissen van wie een kind of een jonge levenspartner verliest.

© RR

Van bidden naar praten

Historicus Jan Bleyen (KU Leuven) deed onderzoek naar recente evoluties in de persoonlijke omgang met rouw. "Altijd zal het verlies van een kind een 'intieme dood' zijn die het leven voorgoed verandert. Maar zijn culturele betekenis en ook de emoties die eruit voortkomen, zijn veranderlijk."

FREDERIQUE VANNEUVILLE / "Geen enkele samenleving kan op een natuurlijke manier met de dood omgaan. Onvermijdelijk gaat het om een taboe: een moeilijk te begrijpen grenssituatie die vraagt om culturele antwoorden", begint Jan Bleyen. "Het 'persoonlijke' is dan ook minder persoonlijk dan we denken." Hoe uniek een verlies-situatie ook is, tegelijk is het een "gedeelde" ervaring, gekleurd door de gangbare taal, praktijken en regels. "Zo werd vanaf de 18de eeuw de idee dat we iemands overlijden moeten aanvaarden als Gods wil vervangen door de overtuiging dat we ziekte en lijden moeten bestrijden. En in navolging van medici zijn we de dood als een 'einde' gaan definiëren, niet langer als een overgang."

Vroeger niet minder erg

Bleyen betwist dat het verlies van een kind in het verleden minder erg was omdat kindersterfte vaker voorkwam of omdat het culturele kader religieus was. "Altijd zal een dergelijk verlies een 'intieme dood' zijn die het leven voorgoed verandert. Maar zijn culturele betekenis en de emoties die eruit voortkomen, zijn veranderlijk. Als historicus vergelijk ik de zingevende contexten van vroeger en nu niet in termen van beter of slechter. Wel zijn ze anders. Vandaag krijgt de dood van een kind of een naaste heel andere betekenissen. De meeste daarvan komen trouwens niet bewust tot stand maar al doende: in belichaamde handelingen."

"Rouwkledij bijvoorbeeld maakte tot een paar generaties terug het verlies herkenbaar voor anderen en 'droeg' het verdriet. Maar die kledingvoorschriften golden niet voor een doodgeboren baby of voor wie zelf uit het leven stapte. Wat we

Jan Bleyen. © DANIELLE VANDECASTEELE

in een welbepaalde tijd verstaan onder gepast rouwen, hangt samen met wat mensen op dat moment begrijpen onder een gepaste dood. Zo kon tot in de jaren 1950 de dood van een kleine jongen op bidprentjes nog uitgelegd worden als een goede dood waar je niet om mocht huilen. Volgens de pastoor die de tekst opstelde, was het kind door zijn zuivere, vrome leven immers klaar voor de hemel. Maar vandaag zijn er evengoed conventies. Je kan ze onder andere afleiden uit de manier waarop mensen elkaar troosten. Als nu een hoogbejaarde moeder sterft, zullen haar kinderen en kleinkinderen te horen krijgen dat ze geluk hebben zoveel herinneringen te mogen koesteren. Veel tranen tonen, lijkt dan bijna niet toegelaten. De onuitgesproken norm? Wie een lang en vol leven had, sterft een goede dood. En die hoor je te aanvaarden."

Nieuwe priesters

"In feite heeft de therapeut vandaag de plaats ingenomen van de priester, met het bijbehorende gezag. Want nu krijgen we niet in de kerk te horen

dat we moeten bidden, maar lezen we in alle zelfhulpboeken dat we moeten praten over onze gevoelens, zeker binnen het gezin. We zijn vandaag dus helemaal niet vrijer dan vroeger, hoe graag we dat ook willen. Praten is het nieuwe sociale gebod", duidt Bleyen. "Dat therapeutische spreken en denken bepaalt in het bijzonder dat het 'zelf' – wie en wat we zijn – moet groeien en veranderen. Bij de geboorte is dat 'zelf' uiteraard nog niet volledig en daarom moet het eerst compleet worden alvorens te mogen sterven. Dat die zelfvoltooiing vandaag zo belangrijk is, heeft er wellicht mee te maken dat het geloof in een andere en onzichtbare wereld – waar het leven nog een vervolg krijgt – vaak is weggevalen. Vooral de dood van een kindje begrijpen we daarom als een uitermate pijnlijke gebeurtenis, juist vanwege het nauwelijks ontloken levensverhaal."

Verwerken

Eigen aan de huidige therapeutische benadering is het spreken in termen van "rouwverwerking". Hoe vanzelfsprekend we dat vandaag ook vinden, toch is het volgens Bleyen niet zomaar onschuldig. "Die terminologie beïnvloedt de manier waarop we met elkaar omgaan. Door te spreken over rouw als 'arbeid' roep je associaties op met discipline, werkjiver, controle en productiviteit. 'Rouwverwerking' veronderstelt dat je als individu verantwoordelijk bent geworden voor het eindresultaat, namelijk klaar zijn met je verdriet. Wie daar niet of niet snel genoeg in slaagt, dreigt zichzelf 'ongezond' en 'niet normaal' te voelen, zal al snel het advies krijgen professionele hulp te zoeken en denkt pillen nodig te hebben. Kortom: dat taalregister laat zien hoe we gevoelens van rouw – die per definitie chaotisch verlopen – gemedicaliseerd hebben in de hoop er toch controle over te krijgen."

Van God naar natuur

In zijn onderzoek stelde de historicus vast dat ouders vaak erg creatief zijn in het omgaan met de blijvende spanning tussen loslaten en vast-

houden. "In de jaren 1960 hing een moeder van een doodgeboren baby een kruisje in de lege wieg. Al wie de wieg in haar huis zag, kon daaruit afleiden dat ze de dood aanvaardde als een realiteit. De wieg was als het ware een graf geworden. Of het belichaamde voor haar juist de verrijzenis en de hoop dat haar kind ook voorbij het lichaam zou kunnen voortleven. Vandaag zou die moeder bijvoorbeeld een ster in de hemel uitkiezen om uiting te geven aan de dualiteit van aanwezigheid en afwezigheid, komen en gaan, verhullen en onthullen waarmee ze moet zien verder te leven." Bleyen kon vaststellen dat metaforen de rouwende ouders en hun gezin effectief helpen niet ten onder te gaan.

Bron van sacraliteit

Dat die metaforen vandaag vooral in de natuur gezocht worden, is geen toeval. "De natuur wordt door velen ervaren als een bron van sacraliteit, een soort immanente god, bij wie je tot rust kan komen. Terwijl voorheen God besliste over leven en dood, zeggen mensen nu van een geboorte en een overlijden dat 'de natuur het zo heeft gewild'", legt hij uit.

Blijvende band

In veel families gebeurt het herdenken van de dierbaren vandaag niet meer door samen de jaarmis voor de overledene bij te wonen. Vaak zie je dat er bijvoorbeeld een natuurwandeling georganiseerd wordt. "Zo'n wandeling symboliseert de tocht van het leven en belichaamt ook de abstracte idee van verbondenheid." Soms leggen de nabestaanden een website aan of blijven ze berichten posten op de Facebook-pagina van de overledene. "Zulke praktijken bieden de mogelijkheid om voorbij de dood een biografie te blijven ontwikkelen, zelfs voor een doodgeboren kindje van wie het leven nooit echt is kunnen beginnen. Hieruit blijkt ook dat de grens tussen leven en dood helemaal niet gesloten is", besluit Bleyen. "In de praktijk blijft iedereen met de 'levende doden' omgaan, al gaat dat in tegen het idee dat we rationele wezens zijn en dat de dood juist wel een duidelijke grens markeert. Maar via dromen of inwendige dialogen zijn de overledenen erg aanwezig in ons leven en blijven we met hen in contact staan." III

Rouwkledij "droeg" vroeger het verdriet – Charles Cottet, *Deuil à Ouessant*. © RR

Jan Bleyen, *De dood in Vlaanderen. Opvattingen en praktijken na 1950*, Davidsfonds, Leuven, 253 blz.

Jan Bleyen, *Doodgeboren. Een mondelinge geschiedenis van rouw*, De Bezige Bij, Amsterdam, 238 blz.

Bestellen kan via de Kerknet-shop.